

УДК: 002.5; 30

Інформація, форми її фіксації, збереження і передачі як визначник періодизації розвитку суспільства

Іван Забіяка,

канд. іст. н., ст. н. співр.

Київ, Україна

e-mail: zabijaka2003@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-1596-4403

© Забіяка І., 2018

Автор пропонує свою періодизацію розвитку суспільства, в основу якої бере принцип фіксації, збереження й передачі інформації.

Ключові слова: інформація, слово, періодизація, принципи збереження інформації, принципи передачі інформації.

Актуальність проблеми

Представники світової науки та релігії від давніх-давен і до сьогодні пропонували і пропонують багато різних версій щодо періодизації розвитку людської цивілізації, формацій. Кожній із цих версій властиве оригінальне авторське вирішення. Все залежало від того, що бралось й береться до уваги: знаряддя праці, засоби виробництва, технологічні процеси, спосіб життя, господарський звичай та побут, рівень розвитку культури чи політичний режим. Хоча в більшості все-таки бралось за основу або економічний, або політичний процес розвитку людського суспільства і досить мало уваги приділялося і приділяється духовно-культурологічним питанням. На наше переконання, саме у вирішенні їх і полягає потреба людства, саме вони є ключовими рушіями прогресу, причинами змін формацій. А вже вторинними є широкий блок економічних питань.

Аналіз публікацій і теорій

Значну частину вже описаних ученими історичних процесів розвитку суспільства можна об'єднати у дві основні моделі історії: лінійну та не лінійну. До лінійної, скажімо, належить відома з часів домінування марксистсько-ленінської ідеології періодизація, запропонована К. Марксом (1818–1883), що розділяла суспільство на:

1. Первісний;
2. Феодалний;
3. Капіталістичний;
4. Імперіалістичний
5. Комуністичний періоди.

Ця теорія базувалася на ідеї виникнення, розвитку й змінах засобів виробництва [виділення наше. — І. З.].

Сюди ж відноситься і теорія постіндустріального суспільства американського соціолога Д. Белла (1919–2011), який ділив це суспільство на три стадії:

1. Традиційна (доіндустріальна) — до кінця XVIII ст.
2. Індустріальна — з кінця XVIII ст. — поч. XIX ст.
3. Постіндустріальна — з 2-ої пол. XX ст. [1].

Прикладом нелінійних (циклічних) моделей виступав англійський історик А. Тойнбі (1989–1975), який вважав, що цивілізації мають локальні характери (з чим важко не погодитися) і практично всі проходять один і той же цикл: виникнення, розвиток, занепад і загибель [7].

Цю думку також поділяв і російський географ, історик-етнолог, поет Л. Гумільов (1912–1992) [3].

Можна ще й ще наводити приклади. Таких чи подібних періодизацій є кілька десятків, які мають чи не мають своїх прихильників і послідовників. На сьогодні вже можна говорити про певні групи, блоки періодизацій — це історичний (загальноісторичний), економічний (його ще називають економічною історією людства). В основу історичного, як правило, беруться засоби матеріального виробництва того чи іншого регіону, спосіб життя людської спільноти на певній території.

Перший період, як правило, охоплює історію первісного суспільства, другий — історію стародавнього світу, третій — історію середньовіччя і, нарешті, епоху XX — початку XXI століття — період нової історії [6]. До останнього ще додають період новітнього часу [9].

Серед економічного блоку варто згадати німецького економіста, політика, публіциста Фрідріха Ліста (1789–1846). В роботі «Национальная система политической экономии» (1841) він виокремлює п'ять стадій розвитку:

1. Дикунства.
2. Скотарства.
3. Землеробства.
4. Землеробсько-мануфактурну.
5. Землеробсько-мануфактурно-комерційну [8].

У 1960 році американський економіст, учений Уолт Ростоу (1916–2003) сформулював оригінальну ідею «стадій економічного росту», взявши за основу такі техніко-економічні характеристики, як рівень розвитку техніки, галузевої структури господарства, долю виробничого накопичення в національному доході і структурі споживання. В результаті вийшла така схема стадійного розвитку:

1. Традиційне суспільство.
2. Період підготовки передумов для злету (підйому) — перехідний період.

3. Злет (підйом) або зрушення.
4. Рух до зрілості.
5. Епоха високого масового споживання [8].

Подібних періодизацій, в основі яких були економічні процеси людства, досить багато.

Італійський мислитель Джамбаттіста Віко (1668–1774), незважаючи на те, що жив на два століття раніше від, скажімо, марксистів, але в цьому питанні, як на наше переконання, стояв щонайменше на дві голови вище, бо в основу своєї періодизації брав трансформації культури [виділення наше. — І. З.], правда, тільки обмежувався окремо взятим народом. Таким чином, у своїй праці «Основи Нової Науки про загальну природу націй» (1725) [4] він виокремив три «родові періоди»:

1. Первісне варварство або «Вік богів» з міфологічною формою осягнення світу, пануванням дикунства і злиднів.
2. Героїчний (феодалізм) або добу героїв (вождів) та ентузіастів («Вік героїв»), коли було закладено основи культури і монархічної форми правління.
3. Класичний (людський) або «Епоха людей» із максимальним розвитком економіки та форм політичної організації суспільства, з початком моральної деградації людей.

Надзвичайно близькою до нашого поділу є класифікація, запропонована канадським соціологом Маршаллом Маклюеном (1911–1980) у своїй праці «Понимание Медиа: Внешние расширения человека» (1964) [2]:

- 1) племінне суспільство, коли людина жила в усно-акустичному світі, структуру якого визначали міфи та ритуали;
- 2) тисячоліття фонетичного письма. Писемність перевела акустичне сприйняття в зорове, і цей комунікаційний період підірвав племінне суспільство. Він [Маклюен. — І.З.] вважає, що алфавіт в поєднанні з менш важливими засобами комунікацій — колесом і дорогою — з'явився головною пружиною суспільно-економічного руху відповідної епохи;
- 3) наступний етап був пов'язаний з «галактикою Гутенберга» і тривав 500 років. Винахід друкарства був джерелом усіх наступних процесів, що склали зміст розвитку капіталістичної формації. Становлення національних держав, індустріалізація, формування масових ринків, поширення грамотності, освіти, науки і культури та багато іншого бере початок зі створення Гутенбергова верстата. Друк підірвав корпоративні основи середньовічного європейського суспільства і розчистив дорогу капіталістичній конкуренції, спеціалізації, кооперації, що сприяли зростанню капіталів і переходу до індустріального суспільства;
- 4) перехід до сучасної електронної цивілізації. У сьогоденному світі, стверджує Маклюен, відбувається черговий катастрофічний ко-

мунікаційний вибух культури, що повністю перекроє життя людини і суспільства [5, 476].

В основі цієї класифікації, як бачимо, лежать комунікаційні технології. Тому багато чого є спільного. Найперше — це кількість періодів — по чотири. Саме розуміння кожного з цих періодів також у значній частині збігається. Але, зрозуміло, є й відмінності. Інакше б не було сенсу займатися цією роботою.

Завдання статті

Тому завданням нашого дослідження є спроба запропонувати й обґрунтувати власну концепцію поділу розвитку людської цивілізації.

Виклад основного матеріалу

За нашим переконанням, весь процес розвитку людства — від його початку і до сьогодні — можна розділити (їх можна називати по-різному: періоди, ери, етапи, епохи, формації і т. д.) на значно глобальніші, ніж це робилося й робиться істориками, економістами, соціологами, філософами, політиками: за принципом фіксації, зберігання і передачі інформації. Їх ми називатимемо «часами» і в наших викладах оперуватимемо саме цим терміном, оскільки час одноментно має в собі минуле, нинішнє і майбутнє. А періоди, як там не було, мають хронологічні рамки. Така класифікація суголосна з нашим принципом поділу процесу розвитку суспільства. Зазначимо, що такий принцип розглядається вперше.

В основі всього нового в усі часи завжди були слово, інформація. ВОНИ рухали прогрес. Спочатку все народжувалося в голові, формувалося в щось на зразок думок, гіпотез, концепцій, теорій, уявних проєктів і т. д., а потім уже відбувався процес їх матеріалізації. Наприклад, ті ж самі процеси, на основі яких Маркс вибудовував свою теорію — виникнення, розвитку й зміни засобів виробництва, — спочатку оформлялися у вигляді певного інформаційного продукту у чийось головах, потім у дереві, в металі, на папері і т. д.

Тому перший час бачиться таким — коли люди спілкувалися між собою лише передаванням звуків артикуляційного апарата, жестів рук, міміки чи примітивними технічними засобами (за Маклюеном — усно-акустичний період) [5, 476]. «Життя» такої інформації було недовговічним, про це свідчить і той фактор, що нам відомо якусь частину принципів передачі, але ми не знаємо достеменно, що передавалося. Можемо лише здогадуватися щодо теми, змісту побутового характеру, який, очевидно, в цей час переважає. Звичайно ж, що саме тоді почали створюватися міфи, легенди. Людина тут виступає і створювачем, і збирачем, і фіксатором, і зберігачем, і передавачем інформації, тобто є єдиноуніверсальною. Якщо для Маклюена — це час лише «племінного суспільства», на нашу думку, тривалість даного часу продовжується й зараз. Адже не вся інформація, що продукується людиною фіксується

на носіях, окрім людської пам'яті. І Людина продовжує зберігати значною мірою всі первинні функції, якими вона користувалася з самого початку свого існування. Тому категорично говорити про остаточне завершення цього часу не можна.

Другий час — коли до першого додається знаково-сюжетна система у вигляді різних зображень як за формою, так і за змістом, що зустрічається на скелях, у печерах і т. п. (за Маклюеном — фонетичного письма [5, 476], обмежуючи тільки алфавітом. Про це в нас у наступному часі). Тут уже інформація не лише передавалася одноразово, а й зберігалася для наступних поколінь, є відображенням тієї епохи. Але її ми знаємо мало, можливо, не лише тому, що її було саме стільки, а й через низьку технологію її фіксації та зберігання і з часом вона просто сама по собі зникла, якщо не була закарбована на камені. Людина в цей час ще не потребувала великої кількості інформації. Звичний спосіб життя, незначна чисельність населення вимагали такої ж кількості інформації. Традиції цього часу живуть і зараз — написи на різного типу огорожах, на стінах будинків, щитах (реклама) і т. п. і не лише графістами.

Третій час — коли до двох попередніх додається інша знакова система, яка сьогодні називається абеткою, знаковою системою, складовим письмом, ієрогліфами і т. д. (За Маклюеном — це книгодрукування і друкування взагалі починається тільки від відкриття друкарського станка) [5, 476]. Це був справді величезний прорив у розвитку людства, оскільки за таких умов інформація не лише передавалася, зберігалася, а й тиражувалася, що збагачувало інших, спонукало до створення подібної інформації. До того ж необов'язково тут треба мати лише книгодрукування і друкування взагалі. Знакова система тиражувалася на різних формах носіїв інформації: бересті, папірусі, різних глиняних виробках, дощечках і т. д. Не варто забувати і про рукописну книгу, яка щонайменше на півтисячу років існувала вже до винаходу друкованого станка і мала хоча й мінімальні, але все ж таки — тиражі. Невпинний потяг людини до спілкування, емпіризму перемиг. Цей час можна назвати часом тиражів. І ми є свідками його функціонування.

Усі три попередні часи мають одну особливість: для того, щоб сприймати інформацію, не потрібно жодних додаткових засобів. Природа ними наділила людину: вуха, очі, тіло, особливості запам'ятовування і відтворення запам'ятовуваного. Можна було виготовити, з позицій сьогодення, елементарні підручні засоби, за допомогою яких могла тиражуватися інформація: шкіра, дерево, глина, папірус, згодом — папір. Правда, деякі з них вийшли з категорії елементарних. Скажімо, папір, його різноманітна якість та постійне вдосконалення способу друку (як тексту, так і ілюстрацій) витіснили попередні. У значній мірі це ж можна говорити й про шкіру. Папірус переважно перейшов у категорію екзотичної форми передачі інформації тощо.

Четвертий час, — коли для зберігання і відтворення потрібні ще й інші засоби (За Маклюеном — період електронної цивілізації) [5, 476], без яких людина не зможе одержати й зберігати інформацію, хіба що старим пра-пра-праметодом. Людина створила величезний інформаційно-технологічний комплекс, від якого стала залежною. «Втрутилася» інша знакова система, яка почала змагатися, підмінити, імітувати абеткову систему. За своєю формою вона примітивна (1 — 0 чи + — -), але за суттю — універсальна, оскільки здатна передавати не лише тексти, а й зображення, голос, багатовимірність об'єктів. Система постійно вдосконалюється в якості запису, передачі, тривалості зберігання. Але виникло замкнене коло, в якому людина і техніка стали практично одним цілим, і одне без одного існувати не можуть. Необхідні додаткові умови, зручності для процесу запису, зберігання, відтворення інформації. Відбувається взаємний вплив, у якому, здається, із зростанням технологічного рівня, людина своїми біологічними функціями (можливостями) починає програвати, а, отже, якимись параметрами й деградувати, скажімо, функціональністю пам'яті, фізичним станом. Тому, якщо не кожен з нас, то більшість відчуває на собі всі ці переваги досить часто в лапках. Маклюен назвав цей період «черговим катастрофічно комунікаційним вибухом культури, який повністю перекроїв життя людини й суспільства» [5, 478]. Можна погодитися з цією думкою, якби не отой «катастрофічно комунікаційний вибух культури» [виділення наше. — І. З.].

Якщо практично для всіх дослідників (у тому числі й для Маклюена) періодизації розвитку суспільства той чи інший період обмежений хронологічними рамками — має початок і має кінець, — то в нашому розумінні — кожен наступний плавно чи революційно переростає з попереднього, переживаючи кожного разу біфуркаційний момент і зберігаючи ключову частину функціональності від усіх попередніх часів. І в цьому ланцюжку є один фактор, який насторожує: кожен наступний час за своєю суттю і тривалістю є коротший від попереднього, що обумовлює своєрідне прискорення часу, і разом з тим, і розвиток суспільства, цивілізації в цілому, прямуючи знову до наступної біфуркаційної точки, а значить до появи нового часу. Чи не нагадує це скочування з вершини гори сніжної лавини або, хай буде краще порівняння, з'їжджання авто з гори, з його прискоренням? У зв'язку з цим виникає єдине питання: а чи є в цьому механізмі гальма, щоб убезпечити це скочування-з'їжджання? У лавини точно немає, в авто — мають бути. То процес розвитку людства є скочуванням лавини чи з'їжджанням авто, чи все-таки «катастрофічно комунікаційний вибух культури»? Чи готове до нього психологічно, фізично, інтелектуально нинішнє суспільство? Чи все відбудеться так само, як і в попередні часи: достатньо якоїсь високопідготовленої частини

людства, яка здатна сприйняти, усвідомити, а потім просвіщать всіх інших, і нове благополучно перемаже старе (хай навіть із незначною кількістю жертв — консерваторів)? Хотілося б думати, що авто та ще й з гальмами. Але стрімкість розвитку, яка у великій мірі обумовлена найрізноманітнішою меркантильністю, прагматичністю та практичністю поки що переконує та схиляє все-таки до катастрофи.

У природі все БУЛО, Є, й БУДЕ врівноважено, збалансовано. Інформації в людства є рівно стільки, скільки воно, а швидше всього якась його частина, здатне прочитати (розшифрувати), сприйняти, опрацювати, усвідомити з усього того, що його оточує. У цьому ми також вбачаємо абсолютну невід'ємність людини від природи. Та оскільки природа багатша від людини, її процес саморозвитку переважає саморозвиток людства, то вона (людина) не встигає зчитати з природи всю інформацію, а тим більше першою її продукувати від природи. І не може мати тієї інформації, якої в природі не існує. Катастрофа справді може відбутися, якщо людина перестане бути (а не відчувати) часткою природи, перестане дослухатися, вчитися, створить інформаційно-екологічний колапс, обумовлений фальшуванням інформації, її гібридизацією, мутацією, що нагадуватиме (і вже нагадує) ракову пухлину на тілі людини, а на тілі суспільства — інформаційноракову пухлину. Тоді й справді цей період є «катастрофічним комунікаційним вибухом культури». Адже всім нам відомі цивілізації зникали саме на піку технологічного, економічного, військового розвитку, а отже, й інформаційного. Схоже, нинішня цивілізація саме там і перебуває. Інформація людству дається не для того, щоб придушувати одне одного, домінувати над кимось. Вона дається для того, щоб суспільство розвивалося насамперед в інформаційній площині для самовдосконалення, виживання, тому й «підкидає» людству ідеї принципів збереження, передачі інформації і т. д. і т. п. Як людство цим розпоряджається — це його проблема. І саме проблема.

Висновки

1. Отже, розвиток людської цивілізації невпинний. І завдання людства полягає в тому, щоб бути в ньому мудрим учасником, а не модератором. Перебирання на себе не властивих функцій завжди закінчується поразкою, катастрофою.

2. Цілком вірогідно, що з'являться інші знакові системи, достеменно з'являться інші можливості фіксації, зберігання й передачі інформації. Але вони повинні бути спрямовані на розвиток, вдосконалення способів і засобів життя людства, а не на підміну чи й заміну їх. Такий шлях — це деградація, виродження, а значить і катастрофа.

3. Єдине, в чому в нас немає сумніву, що в основі всього як з моменту створення Світу, так і його розвитку — БУЛО, Є й БУДЕ СЛОВО, ІНФОРМАЦІЯ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грядущее постиндустриальное общество / Даниел Белл. — М. : Академия, 1999; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — Режим доступу <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
2. *Вико Дж.* Основания Новой науки об общей природе наций / Джамбатиста Вико. — М.-К. : REFL-book; ИСА, 1994. — 656 с.
3. *Гумильов Л.* Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумильов / Под ред. доктора геогр. наук. проф. В. С. Жекулина. — 2 изд. испр. и доп. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. — 496 с.; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — режим доступу : <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
4. *Гусейнов Р.* История экономики России. Учебное пособие / Р. Гусейнов. — М. : ИВЦ «Маркетинг», ООО «Издательство ЮКЭА», 1999. — 352 с.; [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/dir/download/15200.html>
5. *Добренков В. И.* Социальная антропология : Учебник / В.И. Добренков, А.И. Кравченко. — М.: ИНФРА-М., 2005. — 688 с.
6. *Маклюэн Г. М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Герберт Маршалл Маклюэн / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. — М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-С», «Кучково поле», 2003. — 464 с.
7. Проблемы периодизации всемирной истории. Полные уроки. — Режим доступу : http://school.xvatit.com/index.php?title=Проблемы_периодизации_всемирной_истории_Полные_уроки
8. *Тойнби А. Дж.* Постижение истории: Сборник / Арнольд Джозеф Тойнби / Пер. с англ. Е.Д. Жаркова; Сост. А.П. Огурцов; Вступ. ст. В.И. Уколовой. — М. : Прогресс. Культура, 1996. — 607 с.; [Электронный ресурс] : Проблема періодизації. — Режим доступу: <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii>
9. Хронологія історії. — Режим доступу : <http://histua.com/knigi/istoriya-ukraini-vid-naiedavnishix-chasiv-i-do-xxi-l.i.-kormich-v.v.-bagackiie/xronologiya-istorii>

REFERENCES

1. *Bell, D.* (1999). Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo: Problema periodizatsii [The Coming Post-Industrial Society: The problem of periodization]. Moscow: Akademija. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
2. *Viko, Dzh.* (1994). Osnovaniya Novoy nauki ob obshhej prirode nacij [Foundations of a New Science on the General Nature of Nations]. Moscow–Kyiv: REFL-book, ISA, p. 656 (in Russian).
3. *Gumil'ov, L.* (1989). Jethnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and biosphere of the Earth]. (Zhekulin V. S., Ed.). Lviv: Publishing house LGU, p. 496. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektsii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
4. *Gusejnov, R.* (1999). Istorija jekonomiki Rossii: uchebnoe posobie [History of the Russian economy: tutorial]. Moscow: IVC “Marketing”, ООО “Publishing house JuKJeA”, p. 352. Retrieved from <http://www.studfiles.ru/dir/download/15200.html/> (in Russian).
5. *Dobren'kov, V. I., Kravchenko A. I.* (2005). Social'naja antropologija: uchebnik [Social Anthropology: textbook]. Moscow: INFRA-M, p. 688 (in Russian).
6. *Makljuen, G. M.* (2003). Ponimanie Media: Vneshnie rasshirenija cheloveka [Media Understanding: External Human Expansions]. (V. Nikolaeva & M. Vavilova, Trans. from Engl.). Moscow: Zhukovskij: «K ANON-press-C», «Kuchkovo pole», p. 464 (in Russian).
7. Problemy periodizacii vseмирnoj istorii. Polnye uroki [Problems of periodization of world history. Complete lessons]. Retrieved from http://school.xvatit.com/index.php?title=Проблемы_периодизации_всемирной_истории_Полные_уроки/ (in Russian).

8. *Tojnbj, A. Dzh.* (1996). *Postizhenie istorii: sbornik* [History comprehension: a collection]. (E.D. Zharkova, A. Ogurcov & V.I. Ukolovoj, Trans. from Engl.). Moscow: Progress, Kul'tura, p. 607. Retrieved from <http://forstudy.com.ua/lektzii-po-filosofii-chast-2/problema-periodizatsii-istorii/> (in Russian).
9. *Khronolohiia istorii* [History chronology]. Retrieved from <http://histua.com/knigi/istoriya-ukraini-vid-naiedavnishix-chasiv-i-do-xxi-l.i.-kormich-v.v.-bagackiie/xronologiya-istorii/> (in Ukrainian).

INFORMATION, FORMS OF ITS FIXATION, MAINTENANCE AND TRANSFER AS A DETERMINANT OF THE SOCIETY DEVELOPMENT PERIODIZATION

Zabiiaka Ivan,

Candidate of Sciences (History), Senior scientific researcher
15, Mezhova str., ap. 51
04123, Kyiv, Ukraine
e-mail: zabiiaka2003@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1596-4403

For a long period of its existence the humanity has been trying and is trying now to comprehend the way of development.

The more mature it grows the greater necessity and demand of such comprehension arise. The analysis of the past, estimation of the present, prospects for the future — these seem to be «three whales», the world rests on, according to old legends.

But the world was apprehended differently at different times and people of various professions estimated the humanity development dynamics in different ways.

Politicians, philosophers tried to find the sense of the process of humanity development on the basis of their mode of life, political processes and regimes.

Economists come to the conclusions on the basis of production processes, conversion and modification of production means. They paid more attention to technological and economic characteristics: origin and level of engineering development, branch structure of economy, a share of production accumulation in the national income and structure of consumption.

Some historians, geographers come to the conclusion, which may seem universal, but very general, that all civilizations go through one and the same cycle: origin, development, decline and destruction.

Humanity develops not in monodimensional way even in developed parts of the world, on its separate territories (in countries with developed economies) Progressive people fall in thinking over transformation processes of culture: mythological form of world comprehension — making heroes of leaders, monarchs; political system of society, which, at the same time, is the beginning of degradation of a nation.

The XXth century has become extremely dynamic, productive practically in all the spheres and branches of humanity development. And the comprehension of this process pushed sociologists against the thought, that the basis of all this is communication technologies; myths, rituals; creation of alphabet; book printing; modern electronic civilization.

In the author's opinion, everything new, in all the times, was preceded by a word, information. Proceeding from this the author suggests his own periodization of society development, based on the principal of fixing, preserving and transmitting information which set the process of humanity development in movement.

Key words: information, word, periodization, the principle of information, preserving, the principle of information transmitting.